

A Magyar Tudományos Akadémia elnökei és főtitkárai

*Szerkesztette
Szilágyi Adrienn*

MTA HUN REN

Budapest, 2023

A kötet a Magyar Tudományos Akadémia és Könyvtára alapításának 200 éves évfordulója, az MTA200 ünnepi programsorozata keretében, az Akadémia támogatásával jelent meg.

© Szilágyi Adrienn, 2023

© Szerzők, 2023

© Magyar Tudományos Akadémia, HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2023

ISBN 978-963-416-384-8

Minden jog fenntartva, beleértve a sokszorosítás,
a nyilvános előadás, a rádió- és televízióadás,
valamint a fordítás jogát, az egyes tanulmányokat illetően is.

Kiadja a Magyar Tudományos Akadémia és a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont

Nyomdai előkészítés: HUN-REN BTK Történettudományi Intézet

Tudományos Információs Osztály

Vezető: Kovács Éva

Olvasószerkesztő: Bardi Erzsébet, Kovács Éva

Képszerkesztő: Kocsis Gabriella

Tördelés: Demeter Gitta

Nyomdai munka: Pauker Holding Kft., Budapest

Felelős vezető: Strausz Éva

Arany János

Arany János
1802-1852.

„...odatűztük boglárul a kalpagra”

1867-ben báró Eötvös József, az Akadémia elnöke a következőképpen tájékoztatta Arany János titoknok jelleméről az akadémiai jegyzői hivatalt frissen elfoglaló Rónay Jácintot: „[ö]n szorosabb hivatalos összeköttetésben leend az akad. titkárral,

ő nem udvarias, nem barátságos egyéniség, de ezt ne vegye szigorúan, Arany János jobb, mint a minőnek mutatkozik, s talpig becsületes ember.

Nem társaságba való férfiú, ezt ő jól tudja, azért kerüli a tudományt; de odatűztük boglárul a kalpagra, most már ott kell ragyognia.”¹ Eötvös a boglárként,

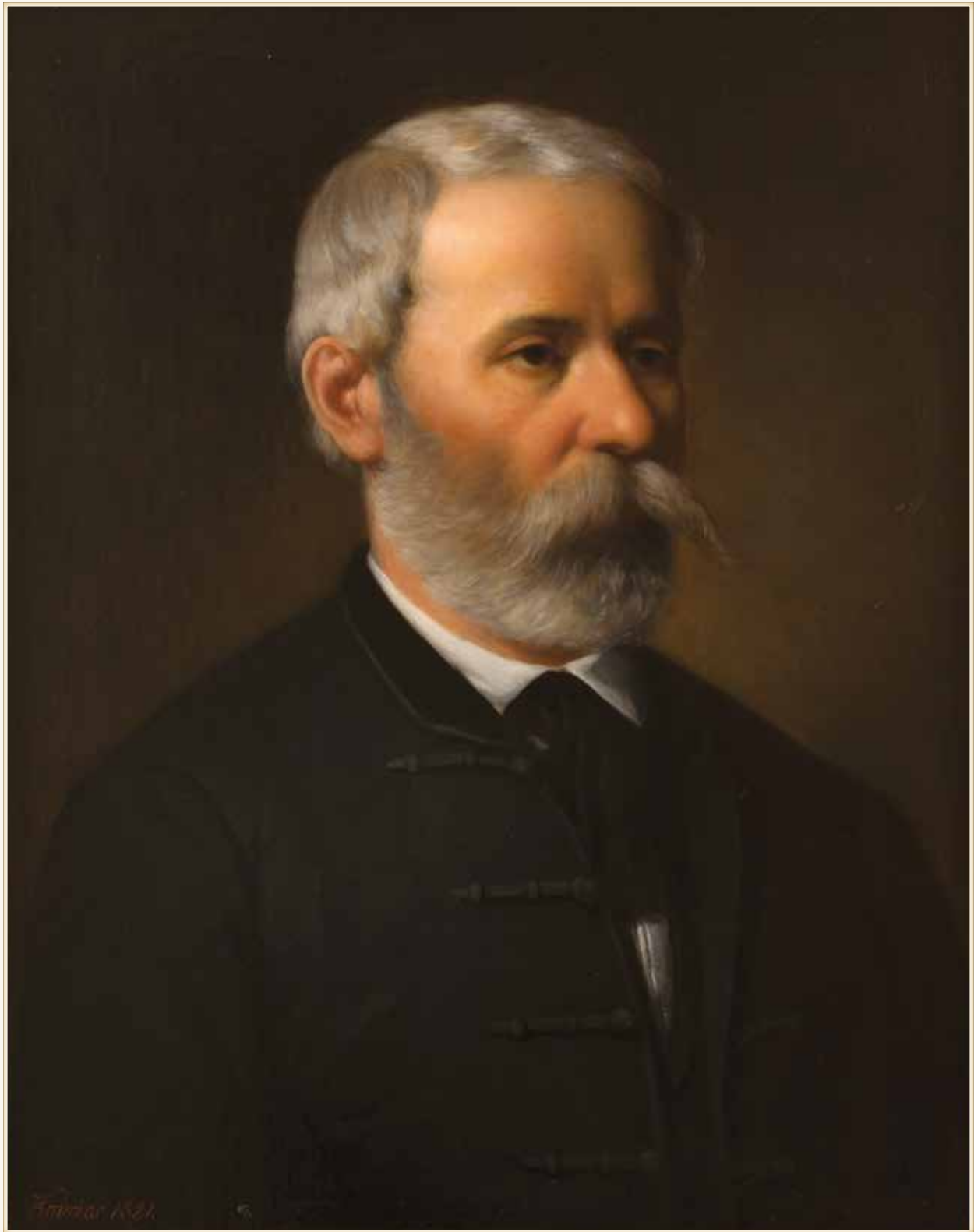
Nagyszalonta, 1817. március 2.
Budapest, 1882. október 22.

1865. január 26. –
1879. május 22.

II/4. Kovács Mihály:
Arany János
1881

vagyis a ruhák díszítésére használt befoglalt gyöngyként, drágakőként utalt Aranyra.² Ezzel rámutatott arra, hogy a *Toldi* szerzője alapvetően nem tudományszervezői kvalitásainak köszönhetően tölthette be az elnök és a másodelnök mellett a tudós testület harmadik legfontosabb tiszttségét, viszont azzal, hogy ő töltötte be ezt a hivatali pozíciót, azáltal az egész testület díszévé vált. Eötvös az „odatűztük” és a „kell” szavakkal azt is érzékeltette, hogy Arany nem a saját mobilitási stratégiáinak köszönhetette hivatalnoki kinevezését, hanem valami egészen másnak.

ÚT A TITOKNOKSÁGIG

A jogi értelemben nem nemes és befejezett iskolai végzettség nélküli költő számára az 1840-es évekig csupán a hagyományos honorácior értelmiségi (segédtanítói, segédjegyzői) pozíciók nyíltak meg lakhelyén, Nagyszalon-tán. Ebből a helyzetből két esemény mozdította ki: először is a Kisfaludy Társaság 1846-os pályázatára beküldött *Toldi*, mely megalapozta országos írói sikerét; másodszor pedig az addigi intézményrendszer 1848-as radikális átalakulása. Ezek következtében élete későbbi szakaszában döntően polgári intézmények, így a Kisfaludy Társaság vagy a Magyar Tudományos Akadémia irányításában válhatott vezető szerepet.³ Az írói siker hatására 1849-ben rövid ideig belügyminisztériumi fogalmazó, majd a neoabszolutizmus idején előbb a közigazgatásban, majd magántanítóként dolgozott. Életében és társadalmi státuszában 1851-ben következett be jelentős változás, amikor elfogadta a nagykőrösi gimnázium által felkínált tanári állást. Ezt végzettség hiányában leginkább írói sikerei miatt tudta elnyerni: a tanintézmény ugyanis – rivalizálva a kecskeméti vetélytársával – abban volt érdekelt, hogy a korabeli irodalmi élet kimagasló egyéniségeit nyerje meg munkatársul.⁴

Arany számára újabb váltást jelentett, hogy az 1850-től csak korlátozottan működő Akadémia 1858-ban visszanyerte jogkörei egy részét. Ezt követően 1867-ig a kormány fennhatósága alatt működött a tudós testület, de az

Osztrák Tudományos Akadémiába történő beolvasztását sikeresen elkerülte. Bár az MTA tevékenysége a tudományok művelésére korlátozódott, azonban a testületnek ismét lehetősége nyílt arra, hogy nagygyűlést tartson, díjakat osszon ki, és tagokat válasszon.⁵ Ez a változás kedvezően érintette Arany pályáját, melyről mi sem tanúskodik jobban, minthogy az Akadémia 1858. december 15-én tartott nagygyűlése előbb levelező, majd rendes taggá választotta.⁶ A megtiszteltetés zavarba ejtette Aranyt, ugyanis mindaddig példátlan volt, hogy valakiből fél óra leforgása alatt előbb levelező, majd rendes tag váljon.⁷ A szokatlan eljárásrend mögött tetten érhető az 1855-ben az Akadémia igazgatótanácsi tagjává választott Deák Ferenc hatása, akinek véleménye a testület személyi ügyeit illetően ebben az időben megkerülhetetlennek számított. Mindebből következik, hogy a Deák körül kialakult informális írói-politikusi társaskör – az irodalmi Deák-párt – fontosnak tartotta az irodalom szerepét a nemzeti lét szempontjából, és különösen érdekelt volt abban, hogy Arany mint a nemzeti irodalom jeles alakja Pestre kerüljön.⁸

Arany karrierépítésének elősegítésére komoly hatást gyakorolt Deák „szürke eminenciása”, az akadémiai életben komoly befolyásra szert tett Csengery Antal is, aki a nagykőrösi tanárt szemelte ki a szépirodalmi akadémia szerepét betöltő Kisfaludy Társaság vezetésére. Úgy vélte, hogy Arany személye garancia lehet egy mindenki által elfogadott irodalmi központ létrehozására.⁹ A Kisfaludy Társaság az Akadémiával ellentétben csak 1860. április 6-án kapta meg a működési engedélyét, majd az új tagok választását követően az 1860. augusztus 1-jén tartott tisztújításon igazgatóvá választották Aranyt. A pozícióval járó évi 800 forintos fizetés gyakorlatilag megteremtette számára a Pestre költözés anyagi hátterét.¹⁰

Arany igazgatósága mellett igyekezett irodalmi szaklapok alapításával (*Szépirodalmi Figyelő*, *Koszorú*) szerkesztőként is fellépni a nyilvánosságban. Magas színvonalú lapjai azonban az irodalmi piac realitásai és igényei között nem bizonyultak hosszú életűnek, így a költő nem tudta tartóssá és jövedelmezővé tenni szerkesztői vállalkozásait.¹¹

Hivatalnoki karrierje azonban eredményesebben alakult, amit jól mutat, hogy 1865. január 26-án az elhunyt Szalay László helyére az Akadémia jelentős többséggel titoknokává választotta.¹² Arany megnyerése a titoknokság vállalására Eötvös ötlete volt, és vélhetően közrejátszott a megválasztásában az is, hogy az akkori akadémiai jegyző, Csengery túlon túl elfoglalt volt.¹³ Arany a választás eredményét tiszteletben tartotta, de szerényen jelezte, hogy legfőljebb két évre vállalja a pozíciót, amíg a testület megfelelőbb embert nem talál.¹⁴ Aranyt motiválta a titoknokságért járó évi 1200 forintos javadalmazás is, mely a folyóirat-szerkesztésnél stabilabb, de nem jelentős jövedelemhez segítette.¹⁵ Az anyagi okok mellett személyes tragédia is arra sarkallta, hogy végül megtartsa tisztségét. 1865-ben ugyanis elhunyt lánya, Juliska, aki miatt hajlandó lett volna visszaköltözni Szalontára, hogy hátralévő éveit családjának és az írásnak szentelhesse. Az álmát végül 1868-ban engedte el, amikor szalontai birtokát eladta.¹⁶

AZ AKADÉMIA HIVATALI ÜGYEINEK INTÉZŐJE

Arany számára a titoknoki pozíció elnyerése a *Toldi* sikerét követően a második társadalmi beérkezést jelentette. Ezen a poszton eredményesen alkalmazta a korábban autodidakta módon szerzett hivatalnoki rutinját.¹⁷ Ennek köszönhetően munkáját nagyfokú precizitás jellemezte.¹⁸ A költő hivatalnoki éveinek egyik kiemelkedő, a testület munkáját több évtizedre meghatározó eseménye volt a neoabszolutizmus korában született korlátozó alapszabályok módosítása, amely Arany kezdeményezésére Eötvös irányításával történt meg. A forrásokból az akadémiai bizottságok kollektív véleményalkotási gyakorlata miatt azonban nem rekonstruálható, hogy a költő személyesen milyen észrevételekkel gazdagította az új dokumentumot.¹⁹ A nagygyűlés 1869. április 19-én elfogadta az igazgatótanács változtatásait, majd azt Ferenc József június 14-én jóváhagyta, július 5-én pedig a nagygyűlés megerősítette az új szabályzatot. A dokumentum átalakította a testületet irányító igazgatótanácsot, amelynek tagjai immár nemcsak arisz-

tokraták, hanem kutatók is lehettek, viszont működési tevékenységük a fiskális kérdésekre korlátozódott. Ezzel szemben megnőtt a tudományos osztályok szakmai önállósága.²⁰

Az 1858-as alapszabály értelmében a titoknok, míg az 1869-es szerint a főtitkár feladata volt a teljes ügyvitel kézben tartása. Ennek keretében Arany előterjesztési kötelezettséggel rendelkezett az akadémiai üléseken, ahol többnyire a jegyzőkönyveket is ő vezette. Arany bontotta a postát, iktatta a leveleket, melyekre a válaszokat is zömmében maga fogalmazta meg. Ő írta a titoknoki jelentést, vagyis a nagygyűlésnek szánt éves beszámolót a testület munkájáról, továbbá szerkesztette az akadémiai folyóiratokat, felügyelt a kiadványok ügyeire. Továbbá megszervezte a felolvasó üléseket és a nagygyűlést, gondoskodott az elhunyt tagok temetéséről és emlékeztük megőrzéséről. A könyvtár gyarapodásáról rendszeres tájékoztatást adott, összeállította a költségvetést összhangban a tudományos osztályok óhajaival, amit az igazgatótanácshoz terjesztett fel, valamint ő intézte a kutatóutakhoz kapcsolatos ügyeket is.²¹ Végezetül feladataihoz tartozott az akadémiai díjakkal kapcsolatos teljes körű ügyvitel is.²² Ezeken a rendhagyó feladatokon kívül eseti teendői is akadtak, például 1865-ben ő vitte az akadémiai palota felavatásához kapcsolódó ügyeket.²³

Aranyt megterhelte a hivatali munka, annak ellenére, hogy munkáját az 1865-ben újjászervezett Titoknoki Hivatal személyzete segítette. A hivatal egy Javítnoki és Írnoki Osztályból állt. Az előbbi egy, a nyomdai revízióra felügyelő főjavítnokból, valamint a kiadványokat korrigáló két javítnokból állt. Az utóbbi osztály két írnoka közül az egyik a könyvraktár és a könyvek szétküldéséért felelt, míg a másik tipikus írnoki tevékenységet végzett. Az írnokok túl voltak terhelve, mivel a munkájukat az MTA más szervezeti egységei (például a Pénztári Hivatal) is igénybe vették, ezért egyes feladataikat Arany vállalta magára, ahogyan időlegesen a jegyzői szerepkört is.²⁴ A jegyző a titoknok helyettese volt, de Csengery 1866-os lemondása után ezek a feladatok is Aranyra maradtak, amíg Rónay Jácint 1867-ben át nem vette ezt a tisztséget.²⁵ Az új alapszabály vál-

tozásokat hozott: egyrészt megszűnt a jegyző pozíciója, helyére a főtitkár mellé egy segédet rendeltek, aki a Főtitkári Hivatal osztályait felügyelte; másrészt a tudományos osztályok kaptak egy-egy osztálytitkárt, akik az osztályok hivatali ügyeit intézték. Ezek a szervezeti átalakítások valamelyest könnyítették a főtitkár terhein.²⁶

ARANY AKADÉMIAI TAGSÁGÁBÓL ADÓDÓ EGYÉB FELADATAI ÉS KITÜNTETÉSEI

Aranynak hivatali munkássága mellett teljesítenie kellett az akadémiai tagsággal járó kötelezettségeit is: ennek érdekében 1859. október 31-én megtartotta *Zrínyi és Tasso* című székfoglaló előadását. Publicisztikai dolgozatainak kiadásával pedig eleget tett a publikációs követelményeknek is. Továbbá részt vett a testület állandó bizottságainak, például a Könyvtári Bizottság munkájában, illetve közreműködött az Akadémia jutalmazó rendszerének működtetésében bizottsági tagként és bírálóként egyaránt.²⁷

A költő több alkalommal is részesült a tudós testület publikációkat díjazó jutalmaiban: először 1858-ban nyerte el a Marcibányi-díjat a *Toldi estéjével*. 1861-ben *Kisebb költeményeivel*, 1873-ban *Összes költeményeivel*, 1880-ban a *Toldi szerelmével*, végül 1894-ben posztumusz *Hátrahagyott műveivel* érdemelte ki a tudós testület legrangosabb díját, a nagyjutalmat. 1860-ban a testület Széchenyi-ünnepére írt ódájával 100, míg 1877-ben 400 aranyat nyert a Karácsonyi-pályadíj keretében Arisztophanész-fordításaiért.²⁸ Akadémiai pályázaton egy alkalommal, Toldy Ferenc ösztönzésére indult: 1864-ben a *Buda halála* című eposzával sikeresen elnyerte a Nádasdy-díjat, mely pályadíjat az MTA a nemzeti eposz műfajának propagálására hozott létre.²⁹ Arany a későbbiekben megbánta, hogy részt vett a pályázaton, mivel a bírálóbizottságot elfogultsággal vádolták.³⁰ 1867-ben Ferenc József kitüntette a Szent István-

rend kiskereszt-fokozatával, melynek a kiegyezés rendszerére és az Akadémiára nézve komoly legitimációs tétje volt. A kitüntetés – az adományozó személye miatt – azonban lelkiismereti válságot okozott Arany számára, ahogyan az is, hogy az indoklásában az irodalom és az Akadémia az ő személyén keresztül lett kitüntetve. Eötvös József és Wenckheim Béla miniszterek azonban egyértelművé tették számára, hogy a díjat nem utasíthatja vissza. Arany azzal nyugodott bele a helyzetébe, hogy nem kell hordania és audienciáért folyamodnia a nem kívánt kitüntetésért cserébe. A költő a kitüntetés birtokában bárói címet is kérhetett volna, viszont ezzel a páratlan társadalmi emelkedést jelentő lehetőséggel nem élt.³¹

HIVATALI PÁLYÁJÁNAK ÉRTÉKELÉSE

Arany 1865–1869 között titoknoki, majd 1870–1877 között főtitkári pozíciót töltött be a tudós testületben. Ez a 12 éves időszak nemcsak hivatali karrierjének tetőpontját jelentette, hanem működésével a 19. század második felének magyarországi tudományos és kulturális életére is rendkívüli hatással volt. Arany költői sikereinek köszönhetette, hogy az 1848-at követő időszakban a tudós testület egyik kiemelt vezetőjévé vált, viszont akadémiai éveit alatt költőként kevésbé volt termékeny.³² A boglárul az Akadémia kalpagjára tűzött szalontai költő hivatali munkája viszont hatalmas jelentőséggel bír az MTA történetében, hiszen tevékenyen részt vett az intézmény alapszabályainak módosításában, valamint a Titoknoki, majd a Főtitkári Hivatal megszervezésében. Ezek megalapozták a pontos, sokrétű, a tudományos kutatásokat segítő főtitkári munkát, melynek ekkor kialakított rendszere évtizedekig érvényben maradt.

Fekete Norbert

JEGYZETEK

- 1 Rónay: *Napló-töredék*, 4. kötet, 186.
- 2 Czuczor–Fogarasi (szerk.): *A magyar nyelv szótára* I. 698.
- 3 Szilágyi: Arany János, 49–52., 57–58.
- 4 Szilágyi: Arany János, 53–55.; Kerényi: „*Szólnom kisebbség...*” 42–43.
- 5 Gábori Kovács: Arany János, 351–352.
- 6 Toldy Ferenc Arany Jánosnak. Pest, 1858. december 15. In: Korompay H. János (szerk.): *Arany János összes művei*. XVII. kötet. Bp., 2004. 257.
- 7 Arany János Ercsey Sándornak. Nagykőrös, 1858. december 26. In: Korompay H. János (szerk.): *Arany János összes művei*. XVII. kötet. Bp., 2004. 265.
- 8 Szajbély: *A nemzeti narratíva*, 204–216., 274., 282–283.
- 9 Szajbély: *A nemzeti narratíva*, 290–291.
- 10 Kerényi: „*Szólnom kisebbség...*” 67–68.
- 11 Szilágyi: Arany János, 58–59.; Szajbély: *A nemzeti narratíva*, 260.
- 12 Szily: Arany János, 331.
- 13 Uo. 330.
- 14 Uo. 331.
- 15 Voinovich: *Arany János*, 501.
- 16 Keresztury: *Mindvégig*, 420–424.
- 17 Szilágyi: Arany János, 59–60.
- 18 Szily: Arany János, 334.; Gábori Kovács: Arany János, 360.
- 19 Gábori Kovács: Arany János, 352–353.; A Magyar Tudományos Akadémia Alapszabályainak Tervezete. Vegyes-bizottsági munkálat. Pest, 1869. MTA KIK KRKG Y RAL 1304/1869.
- 20 Gábori Kovács: Arany János, 353.
- 21 Gergely: *Arany János*, 18–20.
- 22 Gábori Kovács: Arany János és az akadémiai, 265–288.
- 23 Gábori Kovács: Arany János, 357.
- 24 Arany János Ismeretlennek. 1870. március 27. In: Keresztury Dezső (szerk.): *Arany János összes művei*. XIV. kötet. Bp., 1964. 361–362.; Gábori Kovács: Arany János, 357–359.
- 25 A M. T. Akadémia alapszabályai. *Akadémiai Almanach* 4 (1865) 127.; Korompay H. János (szerk.): *Arany János összes művei*. XIX. kötet. Bp., 2015. 570.
- 26 A M. T. Akadémia alapszabályai. *Akadémiai Almanach* 9 (1870) 119–120.; Gábori Kovács: Arany János, 359.
- 27 Gábori Kovács: Arany János, 353–356.
- 28 Uo. 355–356.
- 29 A díjról részletesen: Gábori Kovács: Pályakép, 61–82.
- 30 Gergely: *Arany János*, 14–15.
- 31 Korompay: Arany János, 518–553.
- 32 Gábori Kovács: Arany János, 360.